

Kitap Tanıtımı:

Arşidük Louis Salvator, *Kıbrıs'ın Başkenti Levkosia*, Çev. Vur Yektaoğlu, Ocak 2012, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 88 sayfa.

M. Akif Erdoğan*

Floransa doğumlu Louis Salvator, 1872 yılının Aralık ve 1873 yılının Ocak aylarında Lefkoşa Suriçi'nde bulunmuş ve izlenimlerini Almanca olarak 1873 yılında yayınlamıştır.

1915 yılında ölen Salvator, Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in saltanatının son yıllarında, Lefkoşa Valisi Mehmed Veis Efendi ile görüşmüş ve eski bir Venedik kalesi olan *Lefkoşa Suriçi* üzerine değerli bilgiler vermiştir.

Kıbrıs adası, Ortaçağlardan beri, Avrupalı özellikle İtalyan seyyahların gezi güzergahı üzerinde idi. Lefkoşa şehri, Doğu'da, Kudüs'e ulaşan deniz yolu üzerinde yer alan, en çok merak edilen şehirlerden biri oldu. Çoğu Avrupalı seyyah, Lefkoşa şehrini, İtalyan şehirleri ile mukayese etti. Genel izlenim, sur içindeki şehrin, çoğu İtalyan şehirden daha güzel olduğu yönündeydi. Bu nedenle, Lefkoşa'nın son durumu, Avrupa'daki Hıristiyanlara özellikle Katoliklere, seyyahlar vasıtasıyla, sürekli olarak bildirildi. Türklerin, Suriçi'nde yaptığı değişiklikler, Katoliklere ait malların son durumu, özellikle camiye çevrilen Aya Sofya Katedrali'nin son vaziyeti, hep merak edildi.

Salvator da aynı geleneği sürdüren İtalyan kökenli seyyahlardan biriydi. Verdiği bilgiler, hem Avrupalılar hem de Türkler açısından çok değer taşır. Türkler, her ne kadar şehrin ve adanın yöneticisi olmalarına rağmen, Lefkoşa hakkında pek fazla yazılı eser bırakmadılar. Dolayısıyla, Suriçi'nde bulunan Türk-İslam eserlerinin on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki durumu hakkında bilgiler bu eserden istifade edilerek öğrenilebilir. Aslında, bu kitap Kıbrıs üzerine çalışanların gayet iyi bildikleri ve sıkça kullandıkları bir kitaptır. Türkçe çevirisi yoktu. Bu çeviriyle büyük bir boşluk dolduruldu.

Lefkoşa Surları ve Kapıları, diğer tüm seyyahlar gibi, Salvator'un da ilgisini çekti. Örneğin, *Girne Kapı* hakkında verdiği bilgilerden, bu kapı civarında şimdi kaybolmuş

---

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova-İzmir, aerdogru@gmail.com

olan Türk İslam eserleri hakkında bilgi edinilmektedir. O, Girne Kapı'da bu gün de mevcut olan Tek kubbeli kapıyı, kapı görevlisinin kaldığı odayı, gardiyan odasını, Venedik toprakları, çeşmeyi ve bir Venedik aslanını, kapının hemen dış kısmında yer alan Türk Mezarlığını, bu mezarlıkta bulunan kubbeli iki türbeyi ki, bunlardan biri *Genç Abdal Türbesi*, üzerine değerlendirmeler yapıyor. Bilindiği gibi, şimdi, seyyahın gördüğü *Venedik Aslanı* kaybolmuştur. Bu eski Türk Mezarlığının yerinde şimdi çeşitli binalar yükselmektedir. . Seyyahın sözünü ettiği bu Türk Mezarlığı korunabilseydi, Kıbrıs Türk Tarihi üzerine değerli malzemeler elde edilebilecekti. Bu mezarlıktan arta kalan birkaç mezar taşı Lefkoşa'da Mevlevihane Müzesi'nde sergileniyor. Kıbrıs Müslümanlarına ait bu mezar taşları, Türklerin adadaki ihtişamını da gösterir. Orijinal kapının sağ ve solundan iki yol açılmış ve surların güzelliği bozulmuştur. Kuşkusuz, kapıda nöbet tutma görevi de en az yüzyıldır terkedilmiştir. Suriçi'ne artık izinsiz girilebilmektedir. *Genç Abdal Türbesinden* eser yoktur. Venedik toprakları değil ama İngilizlerin Mısır'dan getirdikleri birkaç İngiliz topu kalmıştır

Lefkoşa'da Türklerin yoğun oturduğu mahalle olarak, seyyah, Tahtakale Mahallesinin ismini verir. Şimdi bu mahalle Rum kesiminde kalmıştır. Bilindiği gibi, *Lefkoşa Suriçi*, ikiye bölünmüştür ve bu bölünmüşlük ne yazık ki hala devam etmektedir. Diğer seyyahlar gibi, Salvator da, Lefkoşa şehrinin mimarisine ve konaklarının ihtişamına hayran kalmıştır. Bilindiği gibi, emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğuna girmesiyle liberal politikaların izlenmesi sonucunda, İmparatorlukta, Tanzimat'tan sonra en önce zenginleşen şehirlerden biri Lefkoşa olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Ermeniler ve Rumlar, epey zengin oldular ve sermayelerini, büyük köşklere ve dükkanlara yatırdılar. Bu ihtişam, şimdi de Lefkoşa'nın Türk kesiminde gözlemlenebilir. Buna mukabil, bir kaç üst düzey yönetici Türk de kamu kaynaklarını kullanarak zenginleştiler. Seyyah Salvator, kuşkusuz, Venedik döneminden kalma evlerin Türklerin elinde ne hale geldiğini merak ediyordu. Türklerin, yeni yaptıkları evlerin mimarisine ve tefrişatına da hayran kalmıştı. Rum evleri ile Türk evleri arasındaki belirgin farkları eserine yansıtmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, Müslümanların ev mimarisi ve iç tefrişatı büyük ölçüde Konya ve Karaman bölgelerinin tefrişatına dayanır. Aya Sofya Camiinde Türklerce yapılan tadilatı, kiliselerden camiye çevrilen diğer yapıları ayrıntılı olarak incelemiştir. Hz. Muhammed'in sakalından bir kılın (lihye) saklandığı ve Lefkoşa Müslümanlarının pek makbul saydıkları Arap Ahmet Paşa Camiinde, bir devekuşu yumurtası asılı olduğunu yazar ki, şimdi bu yumurta da kaybolmuştur. Lefkoşa Mevlevihanesi (Tekke) de dikkatli biçimde gözlenmiştir. *Faneromeni, Tripiyodis, Aya Yani, Aya Yakop, Hrisalitinissa, Aya Kaşano, Aya Giorgi, Aya Luka ve Panaya Kiliseleri* hakkındaki gözlemlerini sunar. Bu kiliselerden sadece Aya Luka Kilisesi, Türk kesiminde kalmıştır ve ibadete kapalıdır.

Salvator, Suriçi'nde, önünde büyük çınar ağaçları ve bir lahit bulunan Saray binasında, bir tercüman vasıtasıyla, Lefkoşa Paşası *Mehmed Veyis Efendi* ile görüşmüştür. Paşayı *'kürkten bir kaftana ve uzun paltoya sarılmış, orta yaşlı bir adam.*

İstanbul yerlisi, dostça kibar tavırları olan Türkçe'den başka bir şey konuşamayan eski nesil esaslı bir Türk' olarak tanımlıyor. Onunla kahve içmiş, sohbet etmiş, onun verdiği kartviziti ve hediyeleri kabul etmiştir. Salvator, onun dört aydır bu görevde olduğunu öğrenmiştir. O, bu görevi, Said Paşa'dan devralmıştır. Aya Sofya Medresesi, hamamlar, Başpikoposluk, Telgraf Dairesi, toprak damlı evler, hapishane, hanlar, pazarlar ve esnaflar onun dikkatini çeken yerlerdir.

Salvator, Lefkoşa Suriçi'nin nüfusunu 20.000 kişi olarak veriyor ama bu rakamın tam doğru olmadığını da ekliyor. Türkler, Katolikler, Rumlar ve Ermenilerin giyim kuşamları ile fiziksel görünümelerini de tanımlıyor. Hiç Yahudi'nin olmadığını söylüyor.

Lefkoşa'da konuşulan ana dil de Türkçe'dir:

“Kıbrıs'taki Türklerin dili gayet arı. Söylediklerine göre İstanbul'dan sonra en iyi konuşulan yer burası. Kıbrıs Rumcası, bir lehçeden çok daha fazlası. Bir çok İtalyanca kelime ve ayrıca bir dizi Türkçe deyim içeriyor. Türk dili, Lefkoşa'da en fazla kullanılan dil. Bu dili bilmeyen çok az insan var. Türkçe haricinde bir şey konuşamayan çok insan var. Rum kadınlarının çoğunluğu, mükemmel bir biçimde bu dile aşina...”

demektedir.

Salvator'un yazdığı satırlar, 1878'de, adanın İngiltere devri öncesinde, Lefkoşa'da egemen ama fakir halkın, Türkler-Müslümanlar olduğunu teyit ediyor. Rumlar, Avrupa'da gelişen ticari akımlardan haberdar olmuşlar, Türklerden önce ticari zekaları gelişmiştir. Türkler erken yaşta askere alınırken, para getiren işler Rumlar tarafından yapılmaktadır. Ticarileştirilen Lefkoşa'da, Yahudilerin yer almaması da ayrıca incelenmesi gereken bir konu olarak kalıyor.

Ayrıca, ona göre, Rumlar Türklerden daha iyi müzisyendir. *Zeybek, palo, sirtaki, çengi* oyunlarından söz eder. Zeybek oyuncusunun görünümünü kaba bulur.

Aslında, Salvator'u çokça ilgilendiren konu, Kıbrıs'ın ticari mallarıdır. Kıbrıs ekonomisinin temeli olan zanaatların çoğunu gözlemlemiştir. Pamuklu ve ipek dokumalar, deriden mamuller, boya sanayi, oyacılık, ahşap eşyaları, mum üretimi, demir aletler, toprak çanak ve çömlekler, içki ve tütün, Lefkoşa ekonomisinin ana damarlarıdır.

Sonuç olarak, Salvator'un verdiği bilgiler, şimdiki durum ile karşılaştırılırsa, Lefkoşalılar (Türkler, Rumlar, Ermeniler ve diğer küçük gruplar), tarihsel ve kültürel değerlerin çoğunu koruyamadıkları üzüntüyle görülür. O güzelim şehir, tahrip edilmiş ve Lefkoşalık kültürü (Osmanlıların deyişiyle: *Medine-i Lefkoşa'dan*) ne yazık ki yozlaştırılmıştır. Bunun en önemli nedeni, özellikle 1931 yılından sonra, İngiliz koloni idaresi döneminde, genel olarak adanın, özel olarak da Lefkoşa şehrinin, büyük güçlerin (İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve diğerleri) çatışma noktasında yer almış olması, Türkler ile Rumlar arasında uzun sürecek olan bir anlaşmazlığın başlatılmış olmasıdır.

